

मायकेल अँजेलो :

(जन्म : १४७५, मृत्यु : १५६४)

मायकेल अँजेलो

मायकेल अँजेलो यांचा जन्म इटलीमधील फ्लोरेंस शहराजवळ काप्रेसे या गावी झाला. हा श्रेष्ठ इटालियन चित्रकार, मूर्तीकार व वास्तुकार होता. यांशिवाय तो लेखन व काव्य या विषयातही प्रवीण होता. मानवी देहाच्या अचूक प्रमाणबद्धतेतील सौंदर्याचे निकष त्याच्या कलाकृतीत जाणवतात. मानवाकृतीच्या चित्रणावर त्याने आपले सर्व लक्ष केंद्रित केले होते. त्याने चित्रात धार्मिक विषयाचा पुरेपूर उपयोग केला. तो मूळचा शिल्पकार, परंतु त्याने सिस्टेन चॅपेल या चर्चच्या छतावर रंगवलेली फ्रेस्को चित्रे जगप्रसिद्ध आहेत. त्याच्या चित्रात सुदृढ व जोशपूर्ण मानवाकृतींचे चित्रण दिसते. मायकेल अँजेलो हा उत्तम वास्तुविशारदही होता. व्हॅटिकन सिटीतील सेंट चर्च जगातील सर्वात मोठे चर्च आहे. वीस वर्षे या चर्चचे काम सुरू होते. या चर्चमध्ये छायाप्रकाशाचा मनोहर खेळ निर्माण करून काही भाग आकर्षक करण्याचे काम मायकेल अँजेलो यांनी केले.

समकालीन कलावंतात 'आधुनिक तंत्राचा' वापर करणारा आगळावेगळा कलावंत म्हणून त्याच्या

कलाकृतींचा खास वेगळाच अभ्यास करावा लागतो. तंत्र आधुनिक वापरले तरीही विषय मात्र धार्मिकच निवडले हे त्याचे एक वैशिष्ट्य होय.

त्याची उत्कृष्ट प्रतिमा मात्र शिल्पकलेतच अधिक बहरून आलेली आढळते. एकापेक्षा एक अशी उत्कृष्ट शिल्पे त्याच्याकडून झाली. मायकेलच्या छिन्नीचा स्पर्श ज्या ज्या दगडाला झाला तो प्रत्येक दगड जिवंत झाला असे म्हणावे लागेल.

एका प्रसिद्ध प्रार्थना मंदिरातील 'रात्र व दिवस' व 'उषःकाल आणि संध्या' ही काळ आणि जीवनाची क्षणभंगुरता प्रतीकात्मकतेने दाखवणारी स्त्री-पुरुषांची शिल्पे आहे. ही शिल्पे म्हणजे कलेचे अप्रतिम नमुने आहेत. 'द ड्राईंग स्लेव्ह' सारखी मरणाच्या दारातील गुलामांची दुःखे पाषाणातून व्यक्त झालेली दिसतात. मायकेल अँजेलोने अशी अनेक गुलामांची शिल्पे केली आहे. बहुतेक गुलाम त्रिभंगाकृतीत आहेत. त्यांची शरीररचना, स्नायू, त्यांचे इतर सर्व अवयव यांचे शिल्प मायकेल अँजेलोच्या गुणांची साक्ष देतात.

मोझेस, डेव्हिड, पिप्ता, मरणोन्मुख गुलाम, गिलियानो व लॉरेंझो मोदिची इत्यादी शिल्पे अजोड आहेत.

मोझेस :

'सेंट पीटर्स चर्च इन व्हिंकोला' येथील मोझेसची पाषाणाची मूर्ती पाहणाऱ्यापेक्षा भव्य व उंच आहे. तिचा सारा रुबाव वेगळाच आहे. प्रत्येक अवयवांतील वैशिष्ट्ये स्पष्ट व बोलकी आहेत. करारी मुद्रा, छातीवर रुळणारी दाढी पाहणाऱ्याच्या मनात एक प्रकारचा आदर निर्माण करते. या शिल्पात मोझेसला संत दाखवण्यापेक्षा उग्र, रागीट सेनापतीच्या स्वरूपात दाखवले आहे. मोझेस हे संगमरवरी शिल्प अँजेलोच्या शिल्पसामर्थ्याचा प्रत्यय आणून देतो. मोझेसच्या मनातील खळबळ त्यांनी फार उत्कृष्टपणे दाखवली आहे.

शिल्प : मोझेस

पिण्ता :

स्थान :- सेंट पिटर्स चर्च

माध्यम :- संगमरवरी दगड

कलाकार :- मायकेल अँजेलो

कालखंड :- इ.स. १४९८

वैशिष्ट्ये : येशू ख्रिस्ताला क्रूसावरून खाली उतरवल्यावर मृत येशू ख्रिस्तास मेरीने मांडीवर घेतलेले आहे असे दृश्य या शिल्पात आहे. मेरीच्या मांडीवरील निष्प्राण ख्रिस्ताच्या देहाचे वास्तव शिल्पांकन मायकेल अँजेलोने केले आहे. मेरी ही ख्रिस्तापेक्षा तरुण दाखवली आहे. माता ही अमर असते. ती कधीही वयस्कर होत नाही. मूल कितीही मोठे झाले तरी त्याची काळजी ती घेत असते. आई ही भावना कधीच वयस्कर होऊ शकत नाही. ती शेवटपर्यंत तरुणच राहते, असे मायकेल अँजेलो यांचे मत होते. त्यानुसार त्यांनी या शिल्पात मेरी तरुण दाखवली आहे.

शिल्प : पिण्ता

या शिल्पातील माता मेरीही सुकुमार ख्रिस्ती धर्मप्रणित 'कुमारी माते' चीच आणि अभिव्यक्ती आहे. तिच्या चेहऱ्यावरील कमालीची सोशिकता आणि नितांत शांत भाव, काळजी, प्रेम याचे शिल्पांकन उत्कृष्ट आहे. ख्रिस्ताचे झालेले हाल, यातना, दुःख याचे शिल्पांकन देहबोलीवरून स्पष्ट दिसून येते. संगमरवरातील हे शिल्प मायकेल अँजेलो यानेच तयार केलेल्या सेंट पिटर्स चर्चमध्ये सध्या पाहावयास मिळते.

बर्निनी

(जन्म : १५९८ मृत्यु : १६८०)

बर्निनी

बर्निनी हा पोपचा अधिकृत वास्तुकार होता. १७ व्या शतकात बरोक कलाशैलीचा तो सर्वार्थाने योग्य प्रतिनिधी गणला जातो. त्याने वास्तू, चित्र, शिल्प आणि सजावट या कला एकात्म बनवल्या. जो स्वतः या सर्व कलांत प्रवीण होता. वास्तूच्या घडणीत त्याने प्रकाशाला महत्त्वाचे व प्रतीकात्मक स्थान मिळवून दिले. वास्तूचनेत वक्र रेषांचा अंतर्भाव केला. मायकेल अँजेलोचे सेंट पीटर्स चर्चमधील अपुरे काम त्याने पूर्ण केले व दर्शनी भागात वक्राकार पाखी बांधली. शिल्पकलेतही त्याने क्रांती घडवली. 'सेंट थॅरेसाची परमानंदावस्था' हे शिल्प त्याने अद्भुत प्रकाशयोजनेद्वारे परिणामकारक घडवले आहे. कोर्नेरो चॅपेलमधील या शिल्पात छायाप्रकाश हा चित्राचा गुण प्रभावी ठरला आहे.

रंगभूमीवर नेपथ्यासारख्या अवकाश रचनेमुळे शिल्पात अभिप्रेत असलेली करुणामय भावावस्था जोरदारपणे आविष्कृत झाली आहे. वास्तूसमोर, बागेत किंवा चौकात शिल्पयुक्त कारंजी निर्माण करण्याची प्रथाही बर्निनीने सुरू केली. इ.स. १६४० च्या सुमारास त्याने उभारलेले ट्रिटॉन कारंजे उल्लेखनीय आहे.

ट्रिटॉन कारंजे :

बरोक काळातील अष्टपैलू प्रतिमेचा कलावंत असलेल्या बर्निनी याने वास्तुकलेत अनेक नव्या गोष्टींचा अंतर्भाव केला. शिल्पयुक्त कारंजी ही त्यातील एक महत्त्वाची भर होय. इ.स. १६४० च्या सुमारास निर्मिलेले ट्रिटॉन कारंजे हे त्यांपैकीच एक होय. ग्रीक देव पॉसिडॉन याचा कनवाळू मुलगा ट्रिटॉन शंख फुंकत आहे. त्याच्या आजूबाजूला शिंपले व डॉल्फिन माशांच्या आकृती आहेत असे दृश्य मोठ्या मोहक रीतीने शिल्पित केले आहे. पोपचे माहात्म्य वाढवण्यासाठीच या कारंज्याची निर्मिती करण्यात आली हे स्पष्टपणे दिसून येते. शिल्पावरील मधमाशी ही पोपचे प्रतीक मानली जाते.

ट्रिटॉन कारंजे

पाब्लो पिकासो

(जन्म : १८८१, मृत्यू : १९७३)

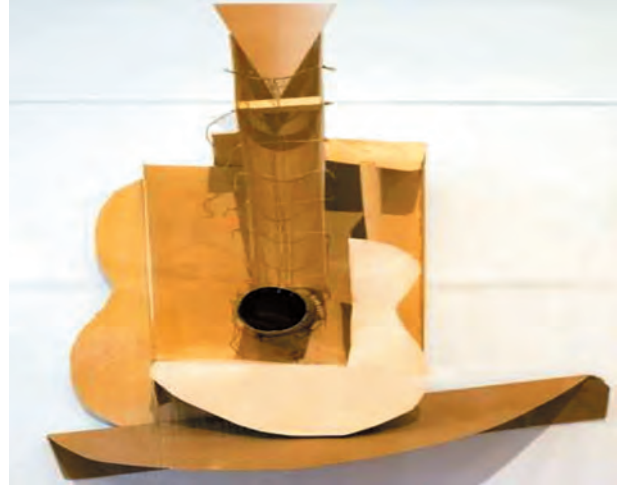

पाब्लो पिकासो

घनवाद कला प्रकाराचे जनक पाब्लो पिकासो यांना पाश्चात्य आधुनिक कला इतिहासाच्या प्रभावी बदलांच्या रूपातील महत्त्वाचा कलावंत मानतात. पिकासोच्या प्रायोगिक मनाला बहुधा त्यांच्या शिल्पांमध्ये सर्वात स्वातंत्र्य आणि खेळण्याची अभिव्यक्ती सापडली. असेंब्लेज शिल्पकलेचा शोधकर्ता म्हणूनही त्यांना ओळखले जातात. पिकासोच्या निर्मितीची ही बाजू १९६० च्या उत्तरार्धात लोकांपुढे आली. त्याच्याभोवती असलेल्या कोणत्याही वस्तूतून उदा. धातू, लाकूड, सिरॅमिक, कुंभारकामाच्या वस्तू तो शिल्पाकृती करू शकतो याची जाणीव त्या काळातील अन्य कलाकारांना झाली. शिल्पकलेतील अविस्मरणीय उदाहरणांपैकी शिकागोमध्ये सार्वजनिक ठिकाणी स्मारक रूपात असणारे भव्य शिल्प शहराचा अभिमान मानले जाते. सर्जनशील मनाने प्रत्येक नियम मोडून तोडून त्रिमितीय वर्तमानातील समजूतदारपणे उत्कृष्ट शिल्प निर्माण केले. अवकाश आणि घटक यांच्यातील संबंध शोधण्यासाठी मिळवलेल्या ज्ञानाचा उपयोग करून कलात्मकरीत्या द्विमितीय प्रयोगातून त्यांनी त्रिमितीतील घनवादी शिल्प निर्माण केले.

पिकासोच्या सुरुवातीस असेम्ब्लेज आणि बांधकाम या कल्पनेचे समर्थन करणारे मॉडेलिंगच्या पारंपरिक कलेपासून दूर गेले. त्यांच्या प्रसिद्ध कामांपैकी एक असलेल्या गिटारमध्ये तार, पुठ्ठा आणि कागदाच्या बनवलेल्या त्रि-आयामी वस्तूने हे स्पष्ट आहे. पिकासोने कोलाज तंत्र व स्क्रॅपमध्ये (जंककला) दररोजच्या वस्तूंचा समावेश केला व त्यातून सर्जनशील निर्मिती केली. अशा गोष्टींचा वापर होऊ शकत नाही आणि पारंपरिक साहित्य आणि माध्यमांची मर्यादा सोडता येत नाही असे नियम दर्शवतो. 'बुल हेड' या प्रसिद्ध शिल्पात पिकासोने सायकलचे सीट व हँडलच्या शीर्ष मांडणीतून सर्जनात्मक शिल्प मांडणी केली आहे. प्रसिद्ध चित्रकार पॉल सेझानच्या यांच्या निर्मितीतच पिकासोला त्यांच्या सर्जनशील कर्तृत्वाची गुरुकिल्ली सापडली. आदिम शिल्पकला आणि आफ्रिकन परंपरेकडे आकर्षित होऊन कल्पकतेने व सृजनशीलता येणे हे पिकासोच्या रूपात परिवर्तनाच्या सामर्थ्याचे एक उत्कृष्ट उदाहरण आहे. 'द गोट' हे एक लाइफ साइज शिल्प आणि 'द प्रेग्नंट वुमन' शिल्पे उल्लेखनीय आहेत.

शिल्प : द गिटार

शिल्प : द गोट

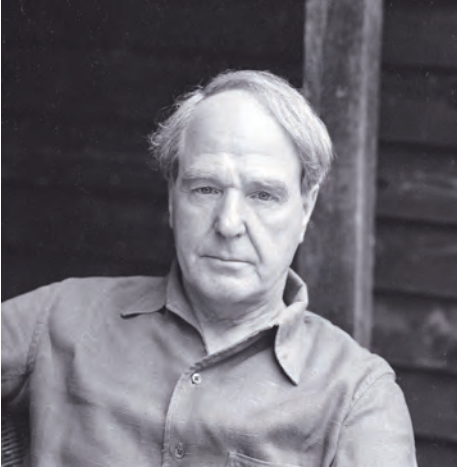
शिल्प : बुल हेड

शिल्प : आऊल

हेन्री मूर

(जन्म : १८९८ मृत्यु: १९८६)

हेन्री मूर

विसाव्या शतकातील अव्वल दर्जाचा व आघाडीचा शिल्पकार म्हणजे हेन्री मूर होय. हेन्रीचा जन्म १८९८ साली कॅसलफोर्ड (Castleford) या यॉर्कशायरमधल्या (Yorkshire) गावात झाला. त्याचे वडील खाणकामगार होते. त्याला लहानपणापासून शिल्पकार व्हायची इच्छा होती. इंग्लंडमध्ये असताना तिथल्या खडकांच्या रचनांचे निरीक्षण आणि अभ्यास करता करताच त्याच्यातल्या कलावृत्तीने उचल खाल्ली. तिथला निसर्ग हेन्रीच्या सर्जनशील वृत्तीला अतिशय प्रेरणादायी ठरला. हेन्रीमध्ये निसर्ग निरीक्षणाची आणि छोट्या छोट्या गोष्टींमध्ये सौंदर्य शोधण्याची विलक्षण वृत्ती होती. कधी त्याला हे सौंदर्य एखाद्या लहानशा दगडात दिसे. कधी एखाद्या प्राण्याच्या अवशेषात दिसे, तर कधी एखाद्या निष्पर्ण फांदीमध्येही दिसे.

याशिवाय काही विचित्र वाटणाऱ्या घटनाही हेन्रीच्या शिल्पकलेच्या प्रवासात प्रेरणादायी ठरल्या. त्याचे उत्तम उदाहरण म्हणजे त्याच्या आईला आर्थरायटीसचा त्रास होता. हेन्री अनेकदा तिची दुखरी पाठ चेपून देत असे. त्या वेळी त्याच्या हातांनी अनुभवलेल्या आईच्या मणक्याचा आकार त्याने 'द सीटेड वुमन' (The seated Woman)

या शिल्पात उतरवला आहे. इ. स. १९५७ साली हेन्रीने हे शिल्प पूर्ण केले. शिल्प समोरून घडवणे जितके महत्त्वाचे, तितकेच पाठीमागूनही त्याचे तपशील महत्त्वाचे असतात याविषयी त्याचे ठाम मत होते.

त्याला त्याची कलाकृती एकाच वेळी अनेकांना बघता येईल अशा ठिकाणी ठेवायची असे म्हणून त्याची बहुतेक शिल्पे एखाद्या बागेत किंवा डोंगरावर ठेवलेली आढळतात. खुले आभाळ, हिरवळ आणि खडक यांच्या पार्श्वभूमीवरच्या या अजोड कलाकृती निसर्गाचा भाग वाटतात.

शिल्प : 'द सीटेड वुमन'

त्याच्या शिल्पांतील मानवी देहाचे साधे, सरळ, भव्य व काहीसे भूमितीय रूप थक्क करून सोडते. हेन्रीच्या कलाकृतीमधून नेहमीच त्यांची स्वतःची खास शैली दिसते. त्याने शिल्पकलेत अनेक विषय हाताळलेले दिसतात. पण त्यातही निसर्ग आणि मानवी प्रतिमा जास्त आढळतात. कुटुंब या संकल्पनेवरचा विश्वास, श्रद्धा आणि आदर त्याच्या शिल्पांमधून ठायीठायी दिसतो.

आधुनिक शिल्पकलेचा प्रवाह हा चित्रकलेच्या प्रवाहाशी समांतर वाहताना दिसतो. आज चित्रकारांप्रमाणे शिल्पकारही संकेतांच्या बंधनातून स्वतःची सुटका करून घेत आहेत आणि प्रायोगिक शिल्पांची निर्मिती करण्यात व्यग्र आहेत.

प्र.१ टिपा लिहा.

- १) मायकेल अँजेलो
- २) पिकासो
- ३) ट्रिटॉन कारंजे
- ४) हेन्री मूर

प्र.२ जोड्या जुळवा.

अ.क्र.	अ गट	ब गट
१	मायकेल अँजेलो	तीन संगीतकार
२	बर्निनी	द सीटेड वुमन
३	हेन्री मूर	सेंट थेरेसाची परमानंदावस्था
४	पाब्लो पिकासो	दि लास्ट जजमेंट

प्र. ३ गाळलेल्या जागा भरा.

१. मायकेल अँजेलोने ..... या चर्चच्या छतावर रंगवलेली फ्रेस्कोचित्रे जगप्रसिद्ध आहेत.
२. पिण्ता हे संगमरवरातील प्रसिद्ध शिल्प .....या शिल्पकाराने घडवले आहे.
३. वास्तु, चित्र, शिल्प आणि सजावट या कला एकात्म बनवण्याचे काम ..... या वास्तुकाराने केल्या.

४. वास्तूसमोर, बागेत किंवा चौकात शिल्पयुक्त ..... निर्माण करण्याची प्रथा बर्निनीने सुरू केली.
५. पोपचे माहात्म वाढवण्यासाठी ..... कारंज्यांची निर्मिती करण्यात आली.
६. हेन्री मूरच्या शिल्पात ..... आणि ..... प्रतिमा जास्त आढळतात.
७. हेन्री मूर यांची बहुतेक ..... बागेत किंवा डोंगरावर ठेवलेली आढळतात.
८. शिल्प समोरून व तितकेच पाठीमागूनही घडवणे महत्वाचे असे .....या शिल्पकाराचे ठाम मत होते.

प्र.४. दिलेल्या मुद्द्यांच्या आधारे 'पिण्ता' कलाकृतीचे रसग्रहण लिहा.

(स्थान, माध्यम, कलाकार, कालखंड, वैशिष्ट्ये)

प्र. ५ एका वाक्यात उत्तरे लिहा

- १) ट्रिटॉन कारंज्याच्या शिल्पावरील मधमाशी ही कशाचे प्रतीक होते ?
- २) सायकलचे सीट व हॅन्डल वापरून पिकासोने कोणते शिल्प तयार केले ?
- ३) 'सेंट थेरेसाची परमानंदावस्था' हे प्रसिद्ध शिल्प कोणत्या शिल्पकाराने घडवले ?
- ४) बर्निनीने कोणत्या तीन कला एकात्म बनवल्या ?